

BAKÎ DİYOR Kİ: BİZİ YAĞMALAMAYIN YAHUT “DİŞLERİNİZİ İYİ FIRÇALAYIN”

Dursun Ali TÖKEL

1 6. yüzyılda yaşamış divan şairi Bakî’yi nasıl bilirsiniz?

Divan edebiyatının en büyük şairlerindendir; Sultânü’ş-Şuarâdır; şiirlerinde güçlü bir tekniği vardır; İstanbul Türkçesini büyük bir başarıyla kullanmıştır; dili nispeten sadedir; aşk, şarap, sevgili üçlüsünü konu edinen rindane şiirde üstattır; şeyhülislamlık payesine kadar yaklaşmış, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri, Mekke ve Medine kadılıkları yapmış olmasına rağmen dinî edebiyata ve tasavvufi söyleyişe hiç itibar etmemiştir; şiirlerinde hep beşerî aşkı işlemiştir; en büyük arzusu, hatta hırsı şeyhülislam olmaktır, ama olamadan ölmüştür...

Üniversitedeki derslerimiz esnasında öğrencilere “Bakî kimdir?” diye sordüğümüzde aldığımız cevaplar üç aşağı beş yukarı böyledir. Divan şiiri sahasında kırık dökük bilgileri olan insanımız nezdinde de cevapların bu minvalde olacağından pek de şüphemiz yoktur. “Bu hangi Bakî’dir, kimin Bakî’sidir?” diye bir soru sorsak acaba tuhaf mı kaçardı?

Daha önceki yazılarımızdan birinde, divan şiirini konu alan araştırmalarımızın temelinde “*Bir şey birileri tarafından tanımlanan bir şey olmayan bir şey olarak nedir?*” sorusu çerçevesinde ele alınacağını söylemiştik. Bu yazı için de şu cümleyi kurarak işe başlayacağız: “*Birisi, birisi tarafından tanımlanmayan birisi olarak kimdir?*” Mesela Bakî, mevcut bilgi kaynaklarımızda tanımlanmayan bir tarafıyla tanımlanacak olsa karşımıza nasıl bir portreyle çıkardı acaba?

Mevcut hâliyle tanımlanmasına sebep olan bilgilerin kaynağının onun şiirleri olduğuna şüphe yok. Yukarıda saydığımız bütün nitelemeler onun şiirlerinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Bu, gerçeği ne kadar yansıtmaktadır? Onun hakkında varıp varacağımız nihai tanımlamalar bunlardan ibaret midir? Mesela onunla ilgili kanaatlerden birisi de bir din bilgini olmasına rağmen divanında hiçbir

naatin yer almamasıdır. Naat nedir? Bir naat illa da başlığında naat yazdığı için mi naat unvanını alır? Divanında naat başlığı taşıyan bir şiirinin olmaması onun naat yazmadığı, naate bahis konusu olacak manzume kaleme almadığı anlamına mı gelir?

Gelmez elbette. Hâlbuki “*maksat eserse mısra-ı berceste kâfidir*” hakikatinden yola çıkarsak kaç şair Bakî'nin şu beytinde olduğu gibi “*bütün cihanın onun ziyasıyla aydınlık olduğunu, âlemin ışığını onun tertemiz nurundan aldığını*” söyleyerek eşsiz bir peygamber methiyesi yapmıştır:

Cihân rûşen ziyâsından mahabbet ol Hudâ hakkı

Çerâğ-efrûz-ı âlem nûr-ı pâk-i Mustafâ ancak¹

Veya onun *Meâlimü'l Yakîn*'i başlı başına yüzlerce varaklık bir naat değil midir? Yahut da *Hadis-i Erbaîn Tercümesi* bir peygamber güzellemesi değil midir? *Fezâilü'l-Cihad* veya *Fezâilü'l-Mekke*'si acaba peygamber aşkının neresinde durmaktadır? Tamam birileri tarafından şimdiye kadar tanımlanan Bakî budur; içerikleri bilinmeyen eserleriyle henüz tanımlanmayan Bakî kimdir?

Nâsir Bakî

Bakî, sadece şair midir? Elbette değil. Körlerin fili tarifi gibi herkes kendince bir Bakî tarifi yapmış. Onun nesir hâlinde yazdığı eserlere baksak karşımıza acaba nasıl bir Bakî çıkardı? Bunun cevabını vermek hiç de kolay değil. Çünkü onun mensur eserleri, şöyle dört başı mamur bir bilimsel tenkitle yayımlanmış değil ki! Mevcut yayımlara baktığımızda da karşımızda sadece bir hercümerç var!

Bakî'nin divanından sonra en meşhur eseri, Kastalânî'nin *Mevâhibü'l-Ledünniye* adlı eserini esas tutarak kaleme aldığı *Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'i-Mürselin* adlı peygamberimizi anlattığı kitabı. Bu eser için her ne kadar tercüme deniyorsa da Bakî pek çok kaynağa başvurarak âdetâ telif bir eser vücuda getirmiştir. “*Bakî eseri sadece tercüme etmemiş, içinde geçen âyetlerin tefsirini, hadislerin tahkikini ve diğer rivayetlerin yer yer tenkidini yapmış, bu arada Kastalânî'nin Şafî olduğu için kaydettiği kendi mezhebine ait meselelere Hanefî meselelerini de eklemiştir. Böylece yüzden fazla kaynağa müracaat edilerek genişletilen eser hem hacim bakımından büyümüş hem de ilmî açıdan değer kazanmıştır.*”²

1 *Bakî Divanı*, (Haz: Sabahattin Küçük), TDK Yay., Ankara 1994, s. 245, 234. gazel, 6. beyt.

2 Hüseyin Algül, “El-Mevahibü'l-Ledünniye”, <http://www.diyaniislamansiklopedisi.com/el-mevahibul-ledunniyye/>

Hangimiz Bakî’yi, bir hadis tenkitçisi, bir fıkıhçı olarak tanıyoruz ki? Acaba fikhî konulardaki derinliği nasıldı? “Bilgisinin derinliğini “*Mevahib-i Ledünniyye*” tercümesi ispat eder. Bostan-zâde için ‘verdiği fetvâlar mütûna muhâlifdir’ demesi, “beni şeyhülislam yaparsanız günde beş yüz fetvâ veririm” teklifinde bulunması da kendisinin ilmine güvendiğini gösterir.”³ Mevcut Bakî tanımları yanında onun İslam fikhında derin bir otorite olduğu bilgisi acaba ne zaman yer alacaktır? Öyle ki *Meâlimü’l-Yakîn*’inde pek çok meseleyi değişik mezhepler açısından ayrı ayrı ele almış.

Gönül arzuları ki, Kastalanî’nin *Mevahibü’l- Ledünniyye*’si Türkçeye tam metin olarak tercüme edilmiş olsun; Bakî’nin *Meâlimü’l-Yakîn*’i de bugünkü dilimize bilimsel bir neşirle aktarılmış bulunsun⁴; bizler de bu iki eseri karşılaştıralım: Kastalani ne demiştir, Bakî ondan neyi almış, neyi almamış, neyi ilave etmiş, hangi bahisleri açmış veya kapamış; Kastalanî’yi hangi bakımlardan tenkit etmiş? Şafii fikhında olduğunu söylediği hangi meseleleri Hanefi fikhına göre yeniden yazmış?

Bakî için “Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri” diye övünüp duruyoruz ama, hâlâ elimizin altında eserlerinin bilimsel yayınları yok. *Meâlimü’l-Yakîn*’in durumu ise içler acısı. Peygamberimizi konu edinen bu müstesna eser, -dil çalışması için hazırlanan birkaç tez dışında- hâlâ yazma hâlinde çalışılmayı bekliyor. Bendeniz Kastalanî’nin eserinin Türkçeye tercümesi var mı diye araştırdım, o da yok. Ama piyasada Kastalanî’nin *Mevahibü’l- Ledünniyye* tercümesi olduğunu söyleyen eserler mevcut. Kitabın kapağında çeviren bile yazıyor. *Meâlimü’l-Yakîn*’in hangi yazma nüshasını kullanmış, karşılaştırma yapmış mı, niye o nüshayı kullanmış, aslına sadık kalmış mı kalmamış mı, Kastalanî’nin Arapça eseriyle Bakî’nin çevirisini mukayese etmiş mi etmemiş mi? Etmişse farkları neler, benzerlikleri neler? Birazcık olsun bilgi kııntısı bulana aşk olsun! Divan Yayınları eserin künyesini şöyle veriyor: *İmam Kastalani*, (tercüme eden: H. Rahmi Yananlı, Divan Yay., 2 cilt, s. 2008, 1466 sayfa. Bu hâliyle mütercim olan H. Rahmi Yananlı’nın eseri Arapçadan çevirdiğini zannediyorsunuz ama künyede bir bilgi daha var: “Osmanlıcadan çeviren: Baki.” O zaman adı mütercim olarak kaydedilen M. Rahmi Yananlı’nın sadeleştiren olarak kaydedilmesi gerekmiyor mu? Çünkü sonuçta onun yaptığı iş eseri Osmanlı Türkçesinden bu-

3 H. Özdemir, “*Divan Edebiyatının Kuyumcusu Bakî*”, <http://fsmsem.fatihsultan.edu.tr/fsmsem/divan-edebiyatinin-kuyumcusu-bak-makale-8.html>.

4 TBMM Kütüphanesinde Bakî’ye ait çevirinin Osmanlı Türkçesiyle matbu bir nüshası vardır ve 767 sayfadır. kitaba digital olarak ulaşmak için: [http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/kutuphanede%20bulunan%20dijital%20kaynaklar/kıtaplar/eht/197202461%20mevahibu%201%20ledunniye%20tecumesi%20mealimu%20l-yakin%20\(eht\)/197202461.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/kutuphanede%20bulunan%20dijital%20kaynaklar/kıtaplar/eht/197202461%20mevahibu%201%20ledunniye%20tecumesi%20mealimu%20l-yakin%20(eht)/197202461.pdf). dijital bir başka yayın için bkz: <https://archive.org/details/mevahibilednniyy0001qa>.

güne aktarmak. Osmanlı Türkçesi olarak 770 sayfa civarında olan eserin nasıl olup da 1466 sayfa tuttuğu ayrıca bir muamma!

Sadeleştirmeye ilgili sorunlar sadece bunlar da değil. Divan yayınlarından çıkan *Mevahibü'l-Ledünniye* tercümesi için bir kitap evi internet sitesinde şöyle bir uyarı var: “*Sadeleştirenin sahasının dışına çıkarak yazdığı dipnotlar ehlisünnetin bu mevzudaki inancına muvafık olmadığından nazarı itibara alınmamalıdır.*” notu düşülmüş.⁵ Acaba bu sakıncalar nedir diye bakıyorsunuz, herhangi bir şey belirtilmemiş. Kitabı yayımlayan Divan yayınları ise düşülen notların sakınca değil, aksine bazı faydaları temin için faydalı olduğunu uzun uzun anlatıyor.

“*Eseri bugünün diline çevirerek sadeleştiren arkadaşımız, yer yer Ledünni bilgilerin kaynağı olan velilerin yazma eserlerinden bilgiler süzerek meselelere açıklık getirecek notlar eklemiştir. Sadeleştirenin notu manasında (S. N) harfleriyle gösterilen bu kıymetli notların, Ledünni bilgilere susamış okuyucunun görüş ufkunu genişleteceğine ve esere ismine uygun bir veçhe vereceğine inanıyoruz.*”⁶

Necip Fazıl Kısakürek de Bakî'nin *Meâlimü'l-Yakîn*'ini sadeleştirerek *Gönül Nimetleri* adıyla yayınlamış. Necip Fazıl, kitabın önsözünde Bakî'nin Kastalanî tercümesinin çok kıymetli olduğunu, kendisinin bu eseri sadeleştirdiğini, gereksiz bazı kısımları ise çıkardığını söylüyor ki, mevcut hâliyle eser herhâlde Bakî'nin tercümesinin yarısı kadar bile yok. Necip Fazıl'ın kitabı özetlediği anlaşılıyor, hatta kendisine has üslubu da dikkate alırsak âdeta eseri yeniden yazdığını da söylemek abartı olmayacaktır.

Diş Fırçalama

Gelelim yazımızın başlığına. Şöyle bir soru soralım: Peygamberimizin, vefatından hemen önce en son yaptığı iş neydi, bileniniz var mı? İşte onun yaptığı son iş ve bu işi Bakî'nin o güzel Türkçesiyle anlatımı bana bu yazıyı yazdırdı, bunun yazılması gerekiyordu.

Yedi yıl imam-hatip lisesinde okudum, o kadar dinî içerikli dersler gördüm, kırk yıldır camilerde vaazlar, hutbeler dinledim ama peygamberimizin vefatından hemen önce büyük bir gayret ve hevesle dişlerini fırçaladığını ve bundan sonra irtihal ettiğini okumadım/duymadım. Bu bilgi gereksiz bir bilgi miydi? Peygamber gibi seçkin bir varlığa diş fırçalamak gibi basit bir eylem yakıştırlamamış mıydı? Bilmiyorum. Hâlbuki bizlere, peygamberimizin misvaka çok önem verdiği, sahabesine ve dolayısıyla ümmetine misvak kullanmayı hararetle tavsiye ettiği söylenirdi. Ama şimdi düşünüyorum da, o yüce insanın son anında dişlerini

5 (<http://www.camlicakitap.com/kitap/mevahib-i-ledunniyye-1216>)”

6 <http://www.goncakitap.com.tr/mevahibi-ledunniyye-2-cilt-pmu956>

fırçalamak için büyük bir gayret sarf ettiği ve bunun da Hz. Ayşe tarafından özellikle nakledildiği bizlere anlatılsa ve o metinler okunsa diş fırçalamaya bakışımız herhâlde çok değişirdi.

Bu yazı vesilesiyle peygamberimizin hayatını anlatan siyer kitaplarının bazılarına baktım. Kimi bu ayrıntıya değinmişti, kimi ise hiç bahis bile açmamıştı. Camilerdeki hutbe ve vaazlarda bu ayrıntıyı niye duymadığımızı Diyanetin yayımladığı *Siyer* kitabına bakınca anladım. Diyanet İşleri Başkanlığının yayımladığı ve Prof Dr. İbrahim Sarıçam tarafından hazırlanan *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* adlı eserde, peygamberimizin vefatının anlatıldığı bölümde, peygamberimizin son anda dişlerini misvakladığı hadisesine hiç değinilmemiş.⁷

Peygamberimizin hayatı hakkında yazılmış en önemli ve muteber kaynaklardan biri olan İbn-i Hişam’ın *Siyer*’inde de Hz. Peygamber’in son anlarında dişlerini fırçalamak için nasıl arzu duyduğuna değinilmiş: Hz. Ayşe diyor ki: “Resulullah da onun eline öyle bir bakış baktı ki onu istediğini anladım. Dedim ki: “Ya Resulallah sana şu misvakı vermeme ister misin?” dedi ki “Evet.” Ben de onu aldım ve öyle bir çiğnedim ki onu yumuşaklaştırdım sonra ona verdim. Onunla dişlerinin arasını şimdiye kadar hiç bir misvakla temizlediğini görmediğim bir şekilde şiddetle temizledi, sonra bıraktı.”⁸

Muhammed Hamidullah ise, peygamberimizin hayatını anlattığı kitabında ölüm anında peygamberimizin dişlerini kendisinin değil Hz. Ayşe’nin fırçaladığı yazıyor: “*Biraz sonra Muhammed (AS) tekrar kendisini çok kötü hissetti ve konuşamaz oldu. O sırada kayınbiraderi (Hz. Ebubekir’in oğlu) elinde bir misvakla odaya girdi. Muhammed (AS) arzusuyla misvaka baktı. Zevcesi Ayşe kendisini alayıp Resulullah’ın dişlerini fırçaladı. O buna çok memnun oldu.*”⁹

Peki, Bakî nasıl anlatmış bu önemli hadiseyi? Bakî, kendisine has o güzelim Türkçesiyle peygamberimizin son anlarını şöyle anlatıyor: “*Sahih-i Buhari’de Hazret-i Aişe’den mervidir ki, Abdurrahman bin Ebi Bekr yani Aişe’nin kendü karındaşı Fahr-i Âlem hizmetine geldi. Ol Hazret dahi benim gögsüme tayanup tururdu. Abdurrahman’ın elinde bir taze misvak budağı var idi. Fahr-i Kainat’ın nazar-ı şerifi ana müteallik oldu. Ben dahi anın elinden misvakı alup çiğnedüm ve suyla yumuşattum. Ol Hazret’in eline sundum. Aldı, mübarek dişlerin güzel güzel misvakladı. Hergiz andan hûb misvakladuğın görmüş degüldüm.*”¹⁰

7 İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, TDİ Başk. Yay., Ankara, 8. basım, s. 397.

8 İbn-i Hişam, *İslam Tarihi Siret-i İbn-i Hişam Tercümesi*, (Çev: Hasan Ege), Ravza Yay., İstanbul 2013, 4. cilt, s. 410.

9 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri*, (Çev: Mehmet Yazgan), Beyan Yay., İstanbul 2012, s. 918.

10 Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Akçağ Yay., Ankara 1996, 2. baskı, s. 178.

Bakî'nin, “*Hergiz (asla) andan hûb (güzel) misvakladuğın görmüş degüldüm*” sözleriyle peygamberimizin son anlarında dişlerini fırçaladığına özel bir vurgu yapması ne anlama geliyor? Misvak kullanmanın dinen nasıl bir önemi haiz olduğunu, Bakî'nin çağdaşı büyük âlim İmam Birgivî'nin sözleriyle anlatmaya çalışalım:

Birgivî, misvak kullanmayı; ezan, kamet, cemaatle namaz kılmak ve sünnet olmak gibi kati sünnetler arasında sayıyor: “*Sünnet oldur ki Rasûlullâh sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem anı ekser zamanda işlemiş ola. Terk idene azâb olmaz. Lâkin itâb olur ve şefâ'atından mahrûm olmağa müstahuk olur; misvak ve ezan ve ikâmet ve cemâatle namaz kılmak ve oğlancıkları sünnet itmek ve evlendügi vaktin ta'âm itmek gibi.*”¹¹

İmam Birgivi, elfaz-ı küfür bahsinde misvaktan tekrar bahsetmiş ve âlimlerin görüşüne göre sünneti apaçık inkâr edenlerin kâfir olacağına ittifak ettiğini söylemiş ve böylesi bir sünnete de misvakı örnek göstermiştir: “*İmamlarımızdan mervidir ki eğer bir şehrin halkı misvâkı terk üzere cem' olsalar, kâfir kırar gibi anları kırmak gerekir.*”¹²

Kaynakların pek çoğunda peygamberimizin son anında dişlerini büyük bir arzu ve özenle fırçaladığına değinilmemesi, divan şairi Bakî'nin ise buna özel bir vurgu yapması bana pek manidar geldi. Özellikle şu bilgiyi okuduktan sonra: “*Türkiye'de diş fırçalama oranı çok düşük seviyede. 4 kişiye 1 diş fırçası düşüyor. Türk toplumunda diş fırçalama sıklığı haftada 1.4 kez. Türkiye'de rakamlar gelişmiş ülkelerin dörtte biri oranında.*”¹³

İnsanlarımıza diş fırçalamanın nasıl hayati bir önemi haiz olduğunu; bunun sadece maddi bir temizlik anlamına gelmediğini; yüce peygamberimizin son anlarında dişlerini özene bezene fırçaladığına ve ahirete böyle irtihal etmeyi seçtiğine göre bunun çok özel bir anlamı olması gerektiğini ve büyük şairimiz Bakî'nin de eserinde bu hadiseyi özellikle zikrederek bizlere ince bir uyarıda bulunduğunu anlatsaydık/anlatsak acaba çok mu hafif bir iş yapmış olurduk?

Veya Haldun Taner'in o güzelim “Geçmiş Zaman Olur ki” hikâyesinde dediği gibi “öyle üstün bir âlemden dünyamıza inivermiş olmalı idi. Onun da bizim gibi etten kemikten yapıldığına, bizler gibi yiyip içtiğine inanamayacağı gelirdi insanın”¹⁴ deyip bu bahisleri hafiflik, yavanlık, sıradanlıktan sayıp hiç açmamak; şiiri de şairi de, hele hele Bakî'yi de böylesi bayağı işlere bulaştırmamak mı gerekir?

11 Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyet-nâme*, (Haz: Musa Duman), R Yay., İstanbul 2000, s. 108.

12 İmam Birgivi, *Vasiyetname*, s. 115.

13 *Türkiye Gazetesi*, Ekonomi sayfası, 29.1.2015

14 Haldun Taner, “Geçmiş Zaman Olur ki”, *Kızıl Saçlı Amazon*, Bütün Hikâyeler I, Bilgi Yay., Ankara 2009, 7. basım, s. 63.